

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับพิธีกรรมสืบชะตาของสังคมล้านนา

LOCAL KNOWLEDGE AND EXTEND ONE'S LIFE RITUAL IN LANNA SOCIETY

พระอนุสรณ์ กิตติวณฺโณ^๑
Phra Anusorn kittiwanno

บทคัดย่อ

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ของบรรพบุรุษที่สังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ แล้วนำมาบูรณาการให้เข้ากับวิถีชีวิต เพื่อความผาสุกแก่ชุมชนและสังคมนั้น ผ่านกระบวนการความเชื่อทางศาสนา และนำไปสู่จารีตประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีกรรมสืบชะตาที่ปรากฏในภาคเหนือหรือล้านนา พิธีกรรมดังกล่าวถูกแฝงไปด้วยคติความเชื่อหลากหลายประการ เช่น ตัวเลข 108 นี้มีเหตุผลในการคำนวณจักรราศีในโหราศาสตร์ กำลังแห่งดาวนพเคราะห์ กำลังแห่งพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งสิริมงคลในการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา/พิธีกรรมสืบชะตา

Abstract

Wisdom is considered to be the knowledge of ancestors who noticed the natural phenomenon and then, integrated this phenomenon with their way of life through religious belief process in order to live happily in their society. Their way of life leads to custom, culture, tradition and also religious ceremony, for example, the religious ceremony of life prolonging that appears in the North of Thailand or “Lanna”. This religious ceremony consists of various kinds of Lanna

^๑ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่.

beliefs such as the number “108” has the reason in calculating zodiac in astrology, the power of planets, the power of virtues of the Buddha, the power of Buddhist doctrine and the power of Buddhist monk which are considered to be the sign of luck in living.

Key words: wisdom / the religious ceremony of life prolonging

บทนำ

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวคิดมุมมองและความเชื่อของประชาชนในสังคมล้านนาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ผ่านพิธีกรรมการสืบชะตา เพื่อให้เห็นถึงภูมิปัญญาหรือ องค์ความรู้ของนักปราชญ์ในล้านนาในอดีต ภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่เกิดจากการเรียนรู้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ประกอบกับประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ที่ผ่านกระบวนการคัดสรรและกลั่นกรองจากบรรพบุรุษในอดีต ที่เห็นว่าควรแก่การนำมาประยุกต์ใช้เพื่อความผาสุกแก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลากหลาย และพื้นฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ผ่านกระบวนการทางพิธีกรรม ทั้งพิธีกรรมอวมงคล และพิธีกรรมมงคล เช่น พิธีกรรมการบูชา พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ และพิธีกรรมสืบชะตา โดยเฉพาะพิธีกรรมสืบชะตาปรากฏอยู่ในภูมิภาคทางเหนือของประเทศไทย ทำไมพิธีกรรมดังกล่าวจึงมีความสำคัญ และดำรงอยู่คู่กับประชาชนในสังคมล้านนามาตราบนานถึงปัจจุบัน

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา เป็นการกล่าวถึง ภูมิหลังของความรู้ หรือพื้นเพของความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ และพัฒนาไปสู่คำว่าปัญญา คือ การรู้คิดวิเคราะห์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน ในวงวิชาการที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม มักปรากฏคำศัพท์ว่า “wisdom” ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า “ปัญญา” ในมุมมองของนักวิชาการทางตะวันตก ที่มีต่อคำว่า ภูมิปัญญา คือ การประกอบสร้างของสิ่งที่เรียกว่าสติปัญญาของมนุษย์ และความมีเหตุผล

อันจะนำไปสู่การสร้างความสำเร็จในการแก้ไขหรือประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยทั่วไป^๒

คำว่า “ภูมิปัญญา” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “intelligence” ว่า เซอร์, สติปัญญา คือ คุณสมบัติอย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญและแก้ปัญหาต่าง ๆ ของตนได้ โดยเฉพาะปัญหาใหม่และปัญหาที่ตนยังไม่คุ้นเคย โดยมนุษย์จะใช้วิธีการที่ปรับให้เข้ากับความต้องการจำเป็นของตน ส่วนสติปัญญามนุษย์นั้น คือความสามารถในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ และช่วยให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากประสบการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในการปรับปรุงตัวให้เข้ากับภาวะที่เป็นอยู่และในการเตรียมการให้เข้ากับภาวะในอนาคตอย่างมีประสิทธิภาพ^๓

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า “พื้นความรู้ความสามารถ”^๔ ทศวรรษนี้ มีความสอดคล้องกับคำว่า ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างมีความสุข และได้สั่งสมสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน จนได้รับการยอมรับในสังคมนั้น^๕ ภูมิปัญญา จึงเปรียบเสมือนรากเหง้าของความคิดที่ทรงคุณค่าของบรรพบุรุษ ที่อนุชนรุ่นหลังสามารถนำมาเรียนรู้และปรับปรุงเพื่อพัฒนาตนเองสังคมให้มีความสุข และเจริญก้าวหน้า^๖ โดยผ่านทักษะประสบการณ์ และพฤติกรรมที่สั่งสมไว้ อันเป็นผลจากการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและการดำรงชีพ ภายใต้ระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน^๗

พระยาอนุมานราชธน ผู้เป็นปราชญ์ยุคแรก ๆ ของไทยให้ความไว้วางใจว่า วัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเป็นความเจริญ อยู่ที่คนในสังคมมี “ปัญญา ความสามารถ” รู้จักริเริ่มด้วยการค้นพบสิ่งที่มีอยู่เก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกลักษณะสังคมของตนไว้ การเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเท่านั้นที่จะทำให้วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งมีเสถียรภาพ เปรียบเสมือนลูกข่างที่ต้องหมุนอยู่ตลอดเวลาจึงจะยืนอยู่ได้ ในการเคลื่อนที่ไปนั้น หากไม่มีการสลัดของเก่าที่ไม่สอดคล้อง

^๒ ปฐม หงส์สุวรรณ, **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา : พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แม่กษพรินติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔), หน้า ๑๙๓-๑๙๔.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๘๒๖.

^๕ สิริกร ไชยมา, **ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตชาวล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (แพร่ : สหวิทยาเขตเวียงโกศัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^๖ ประพันธ์ เรืองณรงค์ และเสาวลักษณ์ อนันตศานต์, **ภูมิปัญญาทางภาษา**, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^๗ เอกวิทย์ ณ ถกลาง, **ภูมิปัญญาอีสาน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑-๑๒.

ทั้งเสียบ้าง พร้อมกับต่อเติมเสริมแต่งสิ่งใหม่เข้าไปก็จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล้ำและเสื่อมไป จนในที่สุดก็จะสลัดทิ้งวัฒนธรรมของตนเสีย แล้วรับเอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่ อันจะเป็นผลให้สังคมนั้นต้องสูญเสียบุคลิกภาพลักษณะของตนไปในที่สุด ทักษะดังกล่าวมีความใกล้เคียงกับแนวคิดการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาเป็นอย่างมาก ลักษณะเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า “ภูมิปัญญา”^๘ นั้นเอง

สรุปคำว่า ภูมิปัญญา เป็นความรู้ความสามารถของมนุษย์ ที่เกิดจากการสังเกตและการเรียนรู้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และนำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต เพื่อความสงบสุขเพื่อความผาสุก ด้วยการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือบริบททางสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ โดยการเรียนรู้และสร้างสรรค์วัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต อันเป็นแบบแผนเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะตนขึ้นมา เพื่อเอาชนะปัญหาอุปสรรคทางธรรมชาติและทางสังคมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชน และเพื่อคงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ โดยอาศัยความหลากหลายของภูมิปัญญา และลักษณะที่ชัดเจนในการดำเนินชีวิต

ลักษณะของภูมิปัญญา

จากความหมายเบื้องต้นที่ว่าด้วย “ภูมิปัญญา” เป็นลักษณะที่กล่าวถึงองค์ความรู้ความสามารถในการพัฒนาความเป็นอยู่และวิถีการดำเนินชีวิต เป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงลักษณะของภูมิปัญญาเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) ลักษณะที่ว่าด้วยการดำเนินชีวิตภายใต้สิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น ด้านการทำมาหากิน, ด้านการรักษาโรค, ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านศิลปกรรม, และ ๒) ลักษณะที่ว่าด้วยการดำเนินชีวิตภายใต้สิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ด้านพิธีกรรม ด้านจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิม แล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา กลายเป็นสิ่งสร้างสรรค์ที่ทรงมีคุณค่าแก่ชีวิตและสังคม

ภูมิปัญญา ที่เกิดจากการสะสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะที่ผสมผสานกลมกลืนเชื่อมโยงกัน มี ๒ ลักษณะ คือ ๑) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และ ๒) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และลัทธิสัจธรรมออกมาใน ๓ ลักษณะ คือ ๑) ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ๒) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ

^๘ พระยาอนุนามราชธนะ, วัฒนธรรมเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔), หน้า ๖๑-๖๒.

มนุษย์ ที่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน และ ๓) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ ทั้ง ๓ ลักษณะนี้ คือ เป็นมิติเดียวกัน คือ ชีวิตชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน^๙ หมายความว่า ลักษณะของภูมิปัญญาที่ถูกสะสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน และ ถูกคัดสรรคัดจนตกผลึกเป็นความเชื่อ แล้วนำไปสู่องค์ความรู้ จนกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นหรือกลุ่มชม

สอดคล้องกับทัศนะของ ประเวศ วะสี ที่กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไว้ว่า ๑) ความจำเพาะกับท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นนั้น เพราะฉะนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับท้องถิ่นมากกว่าที่มาจากข้างนอก แต่อาจไปใช้ในท้องถิ่นอื่นไม่ได้ หรือได้แต่ไม่ดี ๒) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง กล่าวคือ ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม ล้วนมีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นการนำเอาธรรมชาติมาบูรณาการเพื่อเชื่อมโยงไปถึงส่วนลึกของจิตใจ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ และ ๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า^{๑๐} ลักษณะดังกล่าว เกิดจากการเรียนรู้ระบบนิเวศรอบข้าง ในหลากหลายแง่มุม ละเอียดถี่ถ้วน มีพลวัต แฝงนัยรูปธรรมการทดลองและปฏิบัติรวมทั้งปรากฏทั้งในรูปธรรมและนามธรรม ผ่านการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และจากการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในแต่ละรุ่นโดยไม่แยกขาดจากบริบททางวัฒนธรรม หรือความเชื่อเดิม^{๑๑}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้สรุปลักษณะของภูมิปัญญาไว้ ดังนี้ ๑) ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ ๒) การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น ๓) ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้ ๔) สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่หาทางออกไม่ได้ และ ๕) รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรม และความเชื่อ^{๑๒}

^๙ เสรี พงศ์พิศ, คีนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

^{๑๐} ประเวศ วะสี, การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑-๒๓.

^{๑๑} วิรุฒิ เสนาคำ, ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรอบแนวคิดและการศึกษา, (นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

^{๑๒} ภาณุวัฒน์ ภัคตวิงศ์, ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาการศึกษา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒.

สรุปลักษณะของภูมิปัญญาที่ปรากฏ คือ ภูมิปัญญามีลักษณะที่เป็นรูปธรรม และภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ทำหน้าที่ในการคิด วิเคราะห์และสังเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นองค์ความรู้ หรือภูมิรู้ที่ผ่านกระบวนการพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบภายใต้เหตุผล แล้วยกระดับไปสู่ความเชื่อ เพราะมนุษย์มีความเชื่อเป็นทุนเดิมในการดำเนินชีวิต ถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ก็ตาม แต่ก็มี ความเชื่อมั่นในศรัทธาหรือยึดมั่นในหลักคติคำสอนทางศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวข้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ความเชื่อจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่จารีตประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรม สืบต่อไป

ความหมายของการสืบชะตา

พิธีกรรมสืบชะตาเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนล้านนามายาวนาน เพราะนักปราชญ์และบรรพบุรุษในอดีตมีความเชื่อว่า พิธีกรรมสืบชะตาเป็นพิธีกรรมที่สืบต่ออายุหรือชะตาของคน ให้มีอายุยืนยาวและก่อให้เกิดความสุขความเจริญ อีกทั้งยังมีความเชื่อว่าเป็นการขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะบังเกิดขึ้นให้คลายแคล้ว ด้วยอนุภาพแห่งการสวดพระพุทธรูปมนต์หรือพระปริตร ก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไป พิธีกรรมดังกล่าวเมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว มีหลากหลายมิติให้เราได้ศึกษา เพื่อคัดสรรเอาสิ่งที่เป็นสาระและประโยชน์สำคัญที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมดังกล่าว มาประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสมกลมกลืน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตในสังคมปัจจุบัน

คำว่า “สืบ” คือ ต่อ, ต่อเนื่อง หรือต่อไปข้างหน้า ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ กล่าวว่า “สืบ” หมายถึง คีบออก ขยับออก ขยายออก ต่อเนื่องกันออกไป ติดต่อกันไป เช่น ความหมายบางตอนในโคลงมังตรา ฉบับจาร พ.ศ. ๒๓๑๘ ว่า “รามศวรผู้น้อง สืบทั่วแทน เมือง” และ “ลูกพระสืบสันดาน แทนแทนพระเอ๋ย”^{๑๓} ส่วนคำว่า “ซาตา” หรือ “ชะตา” ว่า “เวลาเกิดของคน หรือเวลาสร้างสิ่งสำคัญ เช่นบ้านเมืองเป็นต้นที่โหรคำนวณไว้”^{๑๔} ในพจนานุกรมล้านนา-ไทยฉบับแม่ฟ้าหลวง กล่าวถึงความหมายของคำว่า “ซาตา” หรือ “ชะตา” ไว้ว่าหมายถึง เวลาที่บุคคลเกิดมาหรือเวลาสร้างสิ่งสำคัญตามที่โหรคำนวณ,

^{๑๓} บุปผา คุณยศยิ่ง, “สืบ”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, ๑๓. (ม.ป.พ., ๒๕๔๒), หน้า ๖๙๔๔.

^{๑๔} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๓๕๙.

พรหมลิขิต อำนาจที่กำหนดความเป็นไปของชีวิต^{๑๔} การสืบทอด หมายถึง พิธีสำคัญอย่างหนึ่ง คือการสืบทอดถือว่าเป็นการสืบทอดอายุ ซึ่งโบราณถือว่าเป็นรอบ ๗ วัน มีวันที่เป็นมรณะของคน และสัตว์อยู่วันหนึ่ง ถ้าได้ทำพิธีสืบทอดอายุไว้ก่อน จะเป็นการป้องกันมิให้ตายได้ ท่านจึงให้ทำพิธีสืบทอดอายุ^{๑๖}

สรุปความว่า การสืบทอดอายุ เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อที่ว่า ในรอบ ๗ วัน จะมีวันที่เป็นมรณะอยู่ในชีวิตมนุษย์ เพื่อความผาสุกในการดำเนินชีวิต และป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิต จึงประกอบพิธีกรรมสืบทอดอายุขึ้นมา เพื่อความสืบทอดของอายุหรือชะตา ชาวล้านนา จึงนิยมปฏิบัติสืบทอดอายุกันมา เพื่อป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บหรือเคราะห์ต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นในชีวิต และเพื่อเป็นการเสริมสร้าง หรือต่อชะตาที่ขาด จึงมีพิธีกรรมสืบทอดอายุขึ้น โดยมี การหากฤตงามยามดี ให้เหมาะสมกับอำนาจพุทธมนต์ที่จะทำ โดยมีวิธีและขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. การสืบทอดอายุคน

ความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ เรามีความเชื่อในสิ่งใดเราก็มักปฏิบัติตามสิ่งนั้น โดยการแสดงออกทางประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นความเชื่อในเรื่องผีสิงเทวดา เชื่อเรื่องฤกษ์ยามงามดี เชื่อในเรื่องการสะเดาะเคราะห์ หรือโชคชะตา เมื่อเรามีความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ แล้วประสบกับความเดือดร้อนทุกข์ใจหรือปรารถนามีความสุข จึงมักเช่นสรวงบูชาเพื่อปิดเป่า บันดาลให้ความทุกข์นั้นบรรเทาเบาบางหรือหมดไป และวิธีที่จะทำให้เกิดความเบาสบายใจนั้น จำเป็นจะต้องมีพิธีกรรมบางอย่างที่ดึงดูดให้ผู้มีส่วนร่วมในพิธีสามารถสัมผัสได้ถึงพลังหรือพลังแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงไว้ในพิธีกรรม พิธีกรรมแม้จะมีความหลากหลาย แต่ที่เกี่ยวกับบุคคลโดยตรงคือการต่ออายุและสืบทอดอายุ เพื่อแก้เคราะห์ร้าย ให้เจ้าชะตามีความเจริญรุ่งเรืองในอนาคต^{๑๗}

ความเชื่อเรื่องการสืบทอดอายุของชาวล้านนานั้น คงได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวถึงเรื่องการต่ออายุ ที่ปรากฏในธรรมบทเรื่องอายุวัฒนกุมาร ซึ่งพระอรหันตฤาจารย์ได้เล่าเรื่องราวแรกเกิดคนหนึ่งที่ชะตาขาด จะต้องตายภายใน ๗ วัน ตามคำพยากรณ์ของผู้รู้หลักโหราศาสตร์ แต่พระพุทธเจ้าทรงบอกกุศโลบายให้ เด็กจึงรอดตาย และเป็นผู้มีอายุยืนยาวได้รับการตั้งชื่อให้ว่า อายุวัฒนกุมาร แปลว่า เด็กผู้มีอายุยืน

เรื่องย่อมีอยู่ว่า มียักษ์ตนหนึ่งชื่อว่า อวรุทธกะ ได้ทำการอุปัฏฐากบำรุงเจ้านายยักษ์ถึง ๑๒ ปี ครบกำหนด นายยักษ์พอใจมากจึงให้พร โดยให้ไปจับเด็กที่เกิดใหม่กินได้ แต่ต้องภายใน

^{๑๔} อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : มิ่งเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๖.

^{๑๖} มณี พยอมยงค์, สารพจนานุกรมล้านนา, (เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวเตอร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๐.

^{๑๗} มณี พยอมยงค์, ความเชื่อของคนไทยในวันธรรมสวนะ : คติความเชื่อ, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๙.

๗ วัน และในสมัยนั้น พระพุทธเจ้าประทับที่หมู่กุฎิกลางป่า เมืองที่ขลัมพิกะ มีพราหมณ์สองคนชาวเมืองที่ขลัมพิกะ ได้บวชเป็นฤๅษี รูปหนึ่งได้ลาสิกขาด้วยการประพฤติธรรมไม่ก้าวหน้า หันไปใช้ชีวิตทางโลกจนกระทั่งได้ภรรยา และมีลูกชายหนึ่งคน ฤๅษีผู้เป็นเพื่อนไปเยี่ยมพร้อมกับให้พรว่า ขอให้ท่านมีอายุยืนเถิด แต่พอให้ลูกไหว้ ฤๅษีกลับไม่พูดอะไร พราหมณ์สงสัย จึงถามฤๅษีและได้ความว่า ทารกอายุไม่ยืน ชะตาขาดถึงแก่ความตายภายใน ๗ วัน พราหมณ์สองสามีภรรยาตกใจมาก และขอให้เพื่อนทำพิธีแก้เคราะห์ให้ เพื่อนฤๅษีบอกว่าตนเองไม่สามารถทำได้ ขอให้ไปถามพระพุทธเจ้าเถิด พราหมณ์จึงพาภรรยาและลูกไปหาพระพุทธเจ้า จึงกราบทูลถามว่าจะพอมีวิธีการทางใดช่วยเหลือได้บ้าง พระพุทธเจ้าตรัสว่ายังมีหนทางช่วยได้อยู่ จึงรับสั่งให้ประกอบพิธีสืบชะตา

โดยให้พราหมณ์ตั้งมณฑป (ปะรำพิธี) ไว้ตรงหน้าประตูบ้าน วางตั้งไว้ในท่ามกลางปะรำพิธีเพื่อให้ทารกนอนนอนที่ตั่งนั้น ปูลาดอาสนะไว้ ๘ หรือ ๑๖ ที่ แวดล้อมตั้งที่เด็กจะนอนนั้น นิมนต์พระภิกษุมานั่งล้อมตั้งเพื่อสวดพระปริตร (ปริตร แปลว่า การป้องกัน หรือการขจัดปิดเป่า) ให้ต่อเนื่องตลอด ๗ วัน ๗ คืน เมื่อพราหมณ์ทำตามที่ได้รับสั่ง ในวันที่ ๗ พระพุทธเจ้าเสด็จไปเป็นประธานในพิธี มีเทพผู้มีเมศักดานุภาพมากเข้าเฝ้ามากมาย เทวดา ศักดิ์น้อยต้องถอยออกไปไกล ๑๒ โยชน์ อวรุทธยกษ์เองมีศักดิ์ต่ำ เข้าไปไม่ถึงจึงรอนในวงนอก จนพ้นเวลาตามเงื่อนไขที่นายยักษ์อนุญาตให้จับเด็กกินเป็นอาหาร

พอวันรุ่งขึ้นพราหมณ์พร้อมภรรยาได้อุ้มทารกเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและพระเจ้าตรัสให้พรว่า เด็กจะมีอายุยืนถึง ๑๒๐ ปี จึงตั้งชื่อว่าอายุวัฒนกุมาร เมื่อโตแล้วไปมากับอูบาสก ๕๐๐ คน หมู่ภิกษุได้ยกขึ้นสนทนากันในโรงธรรมว่า อายุวัฒนกุมารต้องตายภายใน ๗ วัน แต่ยังไม่มากับอูบาสก ๕๐๐ คนอยู่ จึงน่าจะมิเหตุให้สัตว์มีอายุยืน พระพุทธเจ้าเสด็จมาทรงทราบแล้วตรัสว่า มิใช่มีเพียงเหตุให้สัตว์มีอายุยืนเท่านั้น แต่สัตว์ผู้ไหว้ผู้มีคุณทั้งหลายย่อมเจริญด้วยเหตุ ๔ ประการ พ้นจากอันตราย มีชีวิตอยู่จนสิ้นอายุขัย แล้วตรัสพระคาถาว่า

“อภิวาทนสีลิสส นิจจํ วุฑฒาปจายีโน
จตตารโธ ธมฺมา วฑฒนติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลนติ”
แปลว่า ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ
ย่อมเจริญแก่ผู้กราบไหว้ ผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่เป็นนิตย์”^{๑๘}

จากเรื่องดังกล่าวทำให้เห็นว่า ความเชื่อในเรื่องการต่ออายุนั้นมีมาตั้งแต่อดีต จึงทำให้ชาวล้านนาที่มีความเชื่อและนำมาปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณี เพราะการดำเนินชีวิตของชาวล้านนา มักจะผสมกับความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และการสวดอ้อนวอน พิธี

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ข.ธ.อ. (บาลี) ๘/๑๑๖. ข.ธ.(ไทย) ๒๕/๘/๑๘๐.

ปฏิบัติเพื่อขจัดความไม่มั่นคง ความกังวลของชีวิตในอนาคตได้สืบทอดผ่านคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า กลายเป็นประเพณีและพิธีกรรม และเป็นคำตอบให้กับคำถามบางอย่างที่ทำให้คนพอใจ^{๑๙} จากความเชื่อนี้เอง ทำให้นักปราชญ์ในอดีตได้นำเอาหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มาผสมผสานกับเครื่องสักการะ ที่มีคติธรรมแฝงอยู่ได้อย่างเหมาะสมและลงตัว ในส่วนของเครื่องสักการะหรือเครื่องบูชาในพิธีกรรมสืบชะตานี้ ประกอบไปด้วย

กระบอกน้ำ กระบวยทราย อย่างละ ๑๐๘ หรือเท่าอายุ บันไดขาคา ๑ อัน ลวดเงิน ๔ เส้น ลวดทอง ๔ เส้น หมากพลูผูกติดเส้นด้ายในลวดเงิน ลวดทอง ๑๐๘ ไม้ค้ำ ๑ อัน ข้าวใต้ (สะพานข้ามแม่น้ำ) ขนาดยาว ๑ วา ๑ อัน ช่อ (ธงชัย) ๑๐๘ อัน ฝ้ายดิบ ชุบน้ำมัน ความยาวขนาดความสูงของผู้สืบชะตา ๑ สาย กล้ามะพร้าว ๑ กล้า กล้าหมาก ๑ กล้า หน่อกล้วย ๑ หน่อ กล้วยดิบ ๑ เครือ เสือ ๑ ฝืน หมอน ๑ ใบ หม้อต่อม (หม้อเงิน หม้อทอง) ๒ ใบ มะพร้าว ๑ คะแวง (๑ ทะลาย) ธงค่าคิง ยาวขนาดความสูงของผู้สืบชะตา เทียนเล่มบาท ๑ เล่ม ด้ายสายสิญจน์ล้อมรอบผู้สืบชะตา ๑ กลุ่ม บาตรน้ำมนต์ ๑ ใบ ปลาสำหรับปล่อย จำนวนเท่าอายุของผู้สืบชะตา นก ปู หรือ หอย สำหรับปล่อย พานบายศรีนมแมว ๑ สำหรับ ถาดใส่ทรายปักเทียนขี้ผึ้งเล็ก ๑๐๘ เล่ม ซึ่งเครื่องสักการะในการสืบชะตาต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่มีคติธรรมแฝงอยู่ทั้งสิ้น ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาหรือความรู้อันชาญฉลาดของบรรพบุรุษชาวล้านนา ที่สามารถนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาแทรกไว้ และอธิบายได้เป็นอย่างดี ซึ่งเราสามารถสังเกตได้ดังนี้

ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวล้านนาหลาย ๆ อย่าง จะสังเกตเห็นว่าพิธีจะต้องมีช่อธงหรือตุ่ง จำนวน ๑๐๘ อยู่เสมอ บางท่านอาจจะสงสัยว่าทำไมต้องมี แล้วชาวล้านนามีความเชื่ออย่างไร จากการที่ปราชญ์ชาวล้านนาได้ศึกษาและนำมาจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยได้อธิบายไว้ดังนี้คือ

1. ด้วยกำลังนพเคราะห์ที่กล่าวถึง พระอาทิตย์ ๖ พระจันทร์ ๑๕ พระอังคาร ๘ พระพุธ ๑๗ พระพฤหัสบดี ๑๙ พระศุกร์ ๒๑ พระเสาร์ ๑๐ พระราหู ๑๒ พระเกตุ ๙ รวมกันแล้วเป็น ๑๐๘ โดยไม่นับพระเกตุ
2. ในพระคุณของพระพุทธมี ๕๖ คุณพระธรรมมี ๓๘ คุณพระสงฆ์มี ๑๔ นับตามพยางค์ของอักษรสรรเสริญพระพุทธคุณ รวมเป็น ๑๐๘
3. การนับวัตถุมงคลต่าง ๆ ในทศตศาสตร์ บาทศาสตร์ ของพรหมณ์มีอาทิ หาย ธนูปวงบาศ เป็นต้น รวมแล้วเป็น ๑๐๘

^{๑๙} พิสิฐ โคตรสุโพธิ์ ดร. การสืบชะตาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เนื่องในโอกาสฉลองสถาปนา ๕๐ ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่., (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

4. การนับจิต ๑๐๘ ดวง การนับต้นหา ๑๐๘ จำพวก ในพระอภิธรรมมัตถะสังคหะ นับเป็นจำนวน ๑๐๘ ด้วยเช่นเดียวกัน

5. การโคจรรูปดวงอาทิตย์ของดาวนพเคราะห์ ๙ ดวงใน ๑๒ ราศี รวมเป็น ๑๐๘ เช่นเดียวกัน

สันนิษฐานว่า ตัวเลข ๑๐๘ นี้มีเหตุผลในการคำนวณจักรราศีในวิชาโหราศาสตร์และถือว่าการรวมกำลังแห่งดาวนพเคราะห์กำลังแห่งพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งสิริมงคลสวัสดิ์ทั้งหลาย แต่ถ้าพิจารณาถึงต้นหา ๑๐๘ เคราะห์ ๑๐๘ แล้ว การที่ประชาชนนำเอาช่อไปปักทำพิธีกรรมบริเวณที่มีคนตายด้วยอุบัติเหตุ (ตายโหง) ก็คงมุ่งหมายที่จะกำจัดเคราะห์ทั้งหลายให้หมดไปจากบุคคลผู้ตาย หมดไปจากสถานที่นั้นและให้คนผู้มีชีวิตอยู่ปลอดภัยจากเคราะห์ทั้งหมด สำหรับผู้มีความเชื่ออีกรูปแบบหนึ่งว่าการนำเอาช่อ ๑๐๘ ไปปักบนเจดีย์ทรายนั้น ก็เพื่อเป็นมหาไชยชนะกำราบผีร้าย เพื่อจะบังคับให้ปลดปล่อยดวงวิญญาณของผู้ตายได้หลุดพ้นจากบ่วงกรรม นำเอาดวงวิญญาณไปเกิดในสุคติได้ สรุปลแล้ว เรื่องของตัวเลข ๑๐๘ นี้จึงเป็นไปในความหมายว่า เป็นมงคลและไม่เป็นมงคล^{๒๐}

เครื่องสักการะในการสืบชะตา จะมีความหมายบ่งบอกถึงการมีชีวิต กล่าวคือ

กระบอกน้ำ	หมายถึง	อาโปธาตุ
กระบอกทราย	หมายถึง	ปถวีธาตุ
เทียน	หมายถึง	เตโชธาตุ
ช่อ ตุง	หมายถึง	วาโยธาตุ

ซึ่งเชื่อกันว่า ร่างกายของมนุษย์นั้นประกอบไปด้วย มหาธาตุรูป ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และก๊าซธาตุไฟ ถ้าหากธาตุทั้ง ๔ ขาดไป หรือผิดปกติไป หรือไม่ได้รับการดูแล ก็อาจจะทำให้มีอาการผิดปกติ ไม่สบาย อาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ หรือการดับสนิดของธาตุทั้ง ๔ นั้นเอง

กล้ามะพร้าว กล้าหมาก หน่อกล้วย จัดเป็นเครื่องสักการะที่มีความหมายในเชิงส่งเสริมพืชพันธุ์ที่เป็นอเนกประโยชน์ และมีความหมายในทางความเจริญงอกงามของชีวิต ไม้ค้ำสะพาน บ้านโคชะตา เป็นเครื่องหมายแสดงถึงว่า โลกนี้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓ ประการ ที่คอยค้ำจุนช่วยเหลือ ในทางศาสนาพราหมณ์ หมายถึง ตริอมูรติ คือ เทพ ๓ องค์ ได้แก่ พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์^{๒๑}

^{๒๐} ดนัย ไชโยธา, ลิทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๒.

^{๒๑} อ่างแก้ว พิสิฐรัฐ โคตรสุโพธิ์. การสืบชะตาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เนื่องในโอกาสฉลองสถาปนา ๔๐ ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

พิธีสืบชะตาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชาวบ้านที่ผูกพันกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตปัจจุบันสอดคล้องกับวิถีในอดีตรวมถึงความเชื่อต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา และสิ่งที่มองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ เช่น ภูต ผี และวิญญาณต่าง ๆ และมักจะเชื่อว่าในบริบทของธรรมชาติรอบ ๆ ตัวนั้นมีผู้ปกปักรักษาอยู่ เช่น เทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ดูแลรักษาอยู่ ผู้คนจึงให้ความเคารพยำเกรงยอมรับในสิ่งที่ปฏิบัติและเป็นการแสดงความกตัญญู พิธีสืบชะตาเกิดจากการทำบุญบูชาเพื่อให้เกิดความมั่นใจ เป็นการตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ปู่ย่าตายายรวมถึงผู้มีพระคุณด้วย พิธีสืบชะตาจึงเป็นรากฐานทางประเพณีที่สมาชิกผู้คนในสังคมและชุมชนได้ยึดถือสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน^{๒๒} ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมสืบชะตา ไม่ใช่สำคัญสำหรับวิถีชีวิตของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย จะสังเกตเห็นได้จากในสังคมล้านนาปัจจุบัน ที่มีพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาป่าไม้ เพื่อให้มนุษย์มองเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และสามารถดำรงชีวิตได้ภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

จากการที่ได้นำเสนอพิธีกรรมสืบชะตาที่ชาวล้านนาได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นพิธีกรรมที่ทรงคุณค่าแก่จิตใจ เป็นแบบแผนที่สังคมล้านนาได้ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน จนกลายเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง กลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ที่เกิดจากองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในอดีตที่แฝงไปด้วยหลักความคิดและคติธรรมในการดำเนินชีวิต พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ภูมิปัญญาว่าด้วยการดำเนินชีวิตด้วยการอาศัยวัตถุ เช่น การทำมาหากินเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอย เป็นการยกระดับฐานะทางสังคมและความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ประกอบกับคติธรรม ที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องของการดำเนินชีวิต ภายใต้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่มีอิทธิพลต่อด้านจิตใจ เช่น เชื่อในการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เชื่อในเรื่องของนรก สวรรค์ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเป็นนิติธรรม เป็นแนวคิดในการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคม ภายใต้จารีตประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรม เพื่อความสงบสันติสุขของหมู่ชน กลายเป็นสหธรรม หมายถึง วัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน ภายใต้แบบแผนเดียวกัน ที่ถูกคัดสรรและเห็นว่ามีความเหมาะสม การมีมารยาททางสังคม ตลอดจนจนถึงถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน เพื่อความผาสุกของชุมชน

^{๒๒} พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์, รายงานการวิจัย เรื่อง “สืบชะตาล้านนา แนวคิดและการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตวิญญาณของชุมชนในล้านนา”, ๒๕๕๓).

เอกสารอ้างอิง

- ฐิรุฒิ เสนาคำ. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรอบแนวคิดและการศึกษา**. นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ๒๕๔๐.
- दनัย ไชยโยธา. **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.
- ปฐุม หงส์สุวรรณ. **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา : พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แม่กษัพันธ์, ๒๕๕๔.
- ประพันธ์ เรืองณรงค์ และเสาวลักษณ์ อนันตศานต์. **ภูมิปัญญาทางภาษา**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.
- ประเวศ วะสี. **การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๖.
- บุผา คุณยศยิ่ง. “สืบ”. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**, ๑๓. ม.ป.พ., ๒๕๔๒.
- พระยาอนูมานราชชน. **วัฒนธรรมเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔.
- พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์. **การสืบชะตาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เนื่องในโอกาสฉลองสถาปนา ๔๐ ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.
- พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์. “สืบชะตาล้านนา แนวคิดและการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและจิตวิญญาณของชุมชนในล้านนาราย. **งานการวิจัย**, ๒๕๕๗.
- ภาณุวัฒน์ ภักดิ์วงศ์. **ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- มณี พะยอมยงค์. **ความเชื่อของคนไทยในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- _____. **สารพจนานุกรมล้านนา**. เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวเตอร์, ๒๕๔๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- สิริกกร ไชยมา. **ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตชาวล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. แพร่ : สหวิทยาเขต เวียงโกศัย, ๒๕๔๔.
- เสรี พงศ์พิศ. **คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, ๒๕๒๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๑.
เชียงใหม่ : มิ่งเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๔๔.